

ЕМИГРИРАЊЕ БЕОГРАДСКИХ СТАНОВНИКА У ЗЕМУН ПОСЛЕ ПОНОВНИХ ПРЕЛАЗАКА БЕОГРАДА ПОД ТУРСКУ ВЛАСТ У XVIII И XIX СТОЛЕЊУ

Становници Београда и његове околине стално су прелазили у Земун и у њему се насељавали за све време док су Србијом владали Турци. То се насељавање вршило углавном спорадично, а праве су емиграције настајале тек онда када је Београд поновно долазио под турску власт.

После мира склопљеног у Београду 1739 године, по коме се Београд након 22-годишње аустриске окупације опет вратио под Турке, почеше становници из њега увелико да беже. Најпре су то учинили имућнији грађани и Срби трговци који се населише у Петроварадинском Шанцу, — касније Новом Саду, — и Осијеку.¹ Немачке занатлије и неки грчки трговци одмах пређоше у Земун² а и извесне јеврејске породице населише се тада, с царевим допуштењем, у Земуну.³ И сами Фрањевци не хтедоше да остану дуго под Турцима у Београду него се 3. XII 1739 године преселише у Земун и основаше у њему свој манастир⁴ на месту где је пре био манастир капуцина који су отишли у Лугош.⁵

Док је емиграција београдског становништва у Земун у години 1739 обухватала претежно несрпско становништво, имала је она из године 1791, после Свиштовског мира, којим је Београд

након трогодишње аустриске окупације дошао опет под Турке, у том погледу друкчији карактер. И тада су, додуше, биле прешле из Београда у Земун немачке занатлије и то у толиком броју да Магистрат није знао шта ће с њима.⁶ Нарочито су били непотребни обућари, кројачи, бравари, столари, ковачи и колари, па су морали да буду упућивани у она места Славонске и Банатске војне границе где су такве занатлије биле потребне (Винковци,⁷ Карловци,⁸ Митровица,⁹ Тител.¹⁰). Потребне занатлије¹¹ и трговце¹² задржавао је Магистрат у Земуну, па су неки од њих преносили овамо из Београда цео свој дућан (на пример гвожђарски).¹³ Нарочиту забринутост изражава Магистрат у свом акту од 23. VIII. 1791 године упућеном Генералној команди, пред доласком „других српских поданика“ који су према мировном уговору имали право да напусте Београд 8, 16 и 24 септембра.¹⁴ Дне 20 септембра 1791 године послала је Армијска генерална команда у Београду Магистрату у Земуну поименични списак оних српских становника који су желели да се преселе из Београда у Земун. Списак је обухватао четрдесет осам породица са сто педесет седам душа. По занимању су ти људи били претежно занатлије (ћурчије, тесари,

¹ Vaniček, *Specialgeschichte d. Militär-Grenze I*, 476 уз навод документа Славонске генералне команде.

² Sopron, *Monographie von Semlin und Umgebung*, 264—265.

³ Архив града Београда, Земунски магистрат г. 1751 Ф I бр. 4.

⁴ Sopron, *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ АГБ, ЗМ, 1791 ф XIII бр. 26.

⁷ АГБ, ЗМ, 1791 ф XIII бр. 25.

⁸ АГБ, ЗМ, 1791 ф XIII бр. 32.

⁹ АГБ, ЗМ, 1791 ф XIII бр. 30.

¹⁰ АГБ, ЗМ, 1751 ф XIII бр. 28 и 39.

¹¹ АГБ, ЗМ, 1751 ф XIII бр. 33.

¹² АГБ, ЗМ, 1791 ф XIII бр. 23.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ АГБ, ЗМ, 1791 ф XIII бр. 26.

млинари, ковачи, пекари, капамације, сапунције, чизмари, зидари и трговци-бакали), а било је међу њима и надничара.¹⁵ Настало је питање где да се толики људи настане и како да се прехране. Армијска генерална команда у Београду актом од 20 септембра 1791 године наређује да се те избеглице сместе у двадесет ерарских болничких кућа од набоја у Горњој вароши и да им се, да не би у погледу исхране пале на терет држави, допусти да се баве својим занатима и да им се да свака помоћ, а како избеглице немају сталног боравка да не спадају под власт Магистрата, него да буду под надзором Војне команде.¹⁶ Неприлика је, међутим, била што је свега двадесет болничких кућа било слободно од војске, па су се у свакој од њих морале сместити по четири породице, што је свакако претстављало премало простора за избегле људе, њихове ствари и стоку,¹⁷ па су се неки од њих погодили да служе код извесних земунских грађана.¹⁸

30 октобра 1791 године командант Војне команде у Земуну одговара Магистрату да с обзиром на околност да се број душа, па и самих класа људи, у односу спрам последњег пописа, врло изменио и како се странци који бораве у овој општини, комунитету, могу пронаћи тек путем једног темељног пописа, он очекује да ће се исти ваљано извршити.¹⁹ Након обављеног пописа Полициски уред 21 децембра 1791 године извештава Магистрат да општина може да очекује врло мало користи од већине породица које су се доселиле у Земун са турског подручја; да се овде налазе у становима под киријом, али због краткоће овдашњег боравка нису се могле одлучити на неки рад осим привременог бакалства и спекулације.²⁰ Магистрат 23. XII 1791 године одговара да су турски поданици који су овамо избегли добили од Армијског команданта фелдмаршала грофа Валиса наређење да себи изграде куће до одређеног времена и да треба

настојати да се то изврши, па да се земунске поруше, а избеглице упуте на рад код уредних домаћина. Уколико не послушају, да се протерају.

Дана 24 јануара 1793 године Стеван Георгијевић, ћурчија, Анђелко Николе-тић, кројач, и Стојко Георгијевић, трговац, поднели су у име тридесет седам српских породица, пресељених после повратка Београда у турске руке 1791 године у Земун, Славонској генералној команди жалбу да им Магистрат не извршује привилегије које су им у цареву име од стране Армијске генералне команде у Београду у цркви с предикаонице и на јавним местима добошем зајемчене и то:

1) Да ће свуда где се населе бити примљени као грађани,

2) Да ће кроз три године бити ослобођени од плаћања контрибуције и других грађанских терета,

3) Да ће сиротињска класа која је без средстава добијати од ерара, државе, за издржавање по глави 3 до 4 крајцаре,

4) Да ће онима који су у Турској оставили куће држава овде саградити куће на државни трошак, и

5) Да ће земљорадници добити овде потребно земљиште, а трговцима и занатлијама да ће се допустити слободно обављање њихова посла.

Изјавивши да су они на основу тога обећања прешли у Земун, наводе жалиоци да су те породице стављене у бедан положај, да су не само задужени контрибуцијом, него да им се спречава улазак у занате и уопште да се не испуњује ниједна од зајемчених привилегија,²¹

Магистрат у своме одговору од 8. II. 1793 године изјављује да му није ништа познато о ослобођењу „српских поданика“ од јавних терета, па да их је због тога задужио контрибуцијом као и остале ц. к. поданике. Не осврћући се на остале одредбе изнесене у жалби, Магистрат истиче да ти насељеници који не унапређују индустрију нису граду од

¹⁵ АГБ, ЗМ, 1791 ф XXXVIII бр. 201.

¹⁶ АГБ, ЗМ, 1791 ф XXXVIII бр. 152.

¹⁷ АГБ, ЗМ, 1791 ф XXXIV бр. 32.

¹⁸ АГБ, ЗМ, 1791 ф XXXIV бр. 31.

¹⁹ АГБ, ЗМ, 1791 ф XII бр. 71.

²⁰ АГБ, ЗМ, 1791 ф XXXIV бр. 51.

²¹ АГБ, ЗМ, 1793 ф XIII бр. 16.

никакве користи, него да, штавише, постоји бојазан да они одржавају на граници сумњиве везе с оностраним поданицима.²²

И тако су и овога пута Срби били преварени обећањима датим од стране Аустријанаца за услуге учињене у току рата.

*

Када су ујесен 1813 године пали Србија и Београд опет под Турке, настало је панично бежање београдског становништва у Земун. Онамо су се у прво време били склонили Карађорђе, Младен Миловановић и други прваци из устанка.²³ Како је у Земун почело да долази и друго становништво из Београда и Србије, обратио се Магистрат актом од 2 септембра 1813 године Генералној команди у Петроварадину молбом да му се да упутство у погледу држања према избеглицама и њиховом боравку у Земуну.²⁴

Одговарајући Магистрату, Славонска генерална команда актом од 17 септембра 1813 године саопштава да према царском одобрењу пребегле србијанске породице имају бити смештене у местима Славонско-сремске војне границе, при чему треба водити рачуна да се ово изврши што је више могућно у залеђу. Магистрату се пак ставља до знања да не сме неограничено примати србијанске избеглице, него да је боравак допуштен само онима који имају у Земуну своје рођаке и који су беспрекорног и мирног понашања; а они који не испуњавају ни први ни други услов морају себи изабрати друго боравиште, било у срезovima (компанијама) Граничарске регименте, било, пак, у Сремској, Барањској и Бачкој жупанији, где се побринуло за њихов боравак. На концу Генерална команда тражи од Магистрата извештај колико је душа и породица смештено у Земуну и какву имовину поседују, и како је обезбеђено њихово издржавање.²⁵

У свом извештају од 15 јануара 1814 године известио је Магистрат Генералну команду да се у Земуну не налази више од три стотине четрдесет и девет србијанских избеглица, укључивши овамо и жене и децу.²⁶ Међутим се, према једној пријави упућеној Претседништву Дворског ратног савета, налази у Земуну седам стотина душа више него што је пријављено и који према тој пријави, нису протоколирани због тога што су, наводно, привременом полицајском комесару Коларовићу дали поклоне.²⁷ Градоначелник мајор Копрцановић 13 марта 1814 године саопштава да је најпомнијом истрагом и претраживањем свих земунских кућа установљено да се у читавом Земуну не налази више од две стотине тридесет девет србијанских избеглица, па се, према томе, њихов број према оном у извештају од 15 јануара 1814 године знатно умањено. Неки су се србијански емигранти који су се били раштркали по околици нашли у Земуну па су се, након кратког боравка, повратили у Турску, а да нису били протоколирани код Полиције. Навод од седам стотина непроколених је, вели градоначелник, клевета, а међу србијанским избеглицама, који се у Земуну налазе, само је пронађено четрдесет осам који нису протоколирани. Они су дошли из Срема и Баната, а било их је тешко открити, јер су их земунски становници из самилости због њихове беде примили на кратко време у најгоре доба. Познато је да су се Србијанци приликом свог брзог бежања, изазваног навалама Турака, разбегли, па су чланови неких породица стављени у контумаце у Земуну, Митровици, Кленку, Панчеву, Белој Цркви и другим сремским и банатским местима и после издржаног карантина унаоколо лутали. Неки од ових су дошли у Земун и нису били одмах познати полицији.²⁸

После овога није више било масовног прелажења београдског становништва у Земун, јер се на територији Београдског пашалука развила нова српска држава.

²² Ibid.

²³ Регистар Војне команде у Земуну за 1813 год.

²⁴ АГБ, ЗМ, 1813 Р бр. 1037.

²⁵ АГБ, ЗМ, 1813 Р бр. 1107.

²⁶ АГБ, ЗМ, 1814 Р бр. 7а.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

L'ÉMIGRATION DES HABITANTS DE BELGRADE VERS ZEMUN

L. ĆELAP

Il y a toujours eu des déplacements de la population de Belgrade et de ses environs vers Zemun, car cette dernière ville était un point frontalier en face de l'empire turc. Cependant, on ne peut parler d'une véritable émigration avant l'époque où Belgrade retombe sous la domination des Turcs.

Après la paix conclue entre l'Autriche et la Turquie à Belgrade en 1739, cette ville retombe, en effet, après vingt-deux années de domination autrichienne, sous celle des Turcs; on voit alors se réfugier à Zemun, outre quelques commerçants grecs, des artisans et commerçants allemands et une vingtaine de famille juives qui s'étaient établis à Belgrade pendant la période autrichienne.

En 1791, quand après une courte occupation autrichienne de trois ans, Belgrade retourne une fois de plus dans les mains des Turcs, les artisans allemands quittèrent la ville pour Zemun où une partie s'installa et resta, tandis que les autres allaient s'établir dans d'autres villes frontalières, ainsi

que quarante-huit familles serbes comptant cent-cinquante personnes. Ces familles furent hébergées en partie dans les bâtiments de l'hôpital qui se trouvaient dans les faubourgs de la ville (dans la haute ville) et, certains de leurs membres s'établirent comme artisans, tandis que d'autres allaient travailler au service d'habitants de Zemun. En 1793, on voit ces réfugiés se plaindre de ce que les promesses que leur avaient faites les autorités autrichiennes avant le départ de Belgrade, n'étaient pas tenues.

Après la défaite qui mit fin au Premier Soulèvement Serbe, on assiste, en 1813, à une fuite panique de Belgrade à Zemun où s'étaient réfugiés dès les premières heures les chefs insurgés, avec Karadjordje en tête. D'après les ordres des autorités impériales, ces réfugiés devaient être hébergés sur le territoire du Régiment de Petrovaradin et des comitats du Srem, mais 349 personnes restèrent à Zemun d'où une partie repassera dans l'empire turc par la suite.